

Tot sol laecea
(pp. 5 et 13)

LI RANTOELE

Limero 110 - esté 2024

Gazete di prôze nén racontece ki rexhe tos les troes moes eplaideye pal
« RANTOELE », Soce Nén Recwârlante (a.s.b.l.) k' a skepyî l' an 1996.
Avou l' aspalaedje del Federåcion Walonreye-Brussele

Foto Jean-Pierre Van Overmeire

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin. Eplaideu responsåve : Pire Otjacques - rûe d' la Hète, 19, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt 6840-Neufchâteau.
Pris : 5€. Abounmint 1 an éndjolieke 5€, papî 18 €, les deus 20€, etrindjir 25€, **d'aspalaedje 35€** - à conte IBAN BE74 0682 2043 0507, BIC GKCCBEBB.

Fotos às bouyotes po rire (Li Blawete et l' Djan Goffart)

- Dji m' a fwait taper foû do cours, ouÿ.
 - K' ass fwait ?
 - El prof m' a poenté avou s' rîle et m' dire k' i gn aveut on roed sot à coron do rîle.
 - Et ?
 - Dj' a dmandé : « li ké des deus coron » ?

Ebén, ci n' est nén pask' on est à redjime k' on n' pout nén rwaitî l' menu !

- Mamour, c' est cwè l' pluriyal di « dj' inme ».
 - C' est « dji t' inme, twè et tes copleuses » !

Minme èm café est sbaré di vos vir !

- Nosse dame, pou dj' payî avou ene cwâte ?
 - Binetindou ! Avou ké cwâte ?
 - Eee ! el dijh di cour !

- Awè, dji n' a des waches [du réseau] ki dvins ene plaeece. Adon, si t' ôs on gros « plouf », ni t' esbare nén.

Les riscrijhaedjes e rfondou mostrèt ki ci-ci aconté ostant les dnêyes di l' accint d' après Lidje (imådjes di pawene) ki do ci d' après Tchålerwè (imådjes di droete). Asteme ! on î repleye télfeye des pus vîs mots ou des pus viyès piceures di croejhete [traits grammaticaux] k' ezès mwaissès modêyes.

Advins (I)

Coviete (Jean Cayron & Jean-Pierre Van Overmeire)	
Fotofâves (Christian Thirion & Jean Goffart)	p. 2
Rifondou walon, an 35 (Lucyin Mahin)	p. 3
El tchitcha (Ph. Boula & D. Aguirre-Torres)	p. 4
Boere tant d' laecea ? (Joselyne Mostenne)	p. 5
Fotbale walon (et brusselwès) (Jean Goffart)	p. 6
Syince des âbes di famille (Gaston Wilvers)	p. 7
Cwand dj' discovra l' walon (Lorint Hendschel)	p. 8
<u>Belès-letes</u>	
Mi ptit bwès (Jean-Pierre Lambot)	p. 9-10
Moirt do bokion (II) (†B. Lepla / D. François)	p. 10-11
Cotes congolesses (Joselyne Mostenne)	p. 11
Powezeze arimêye u nén (Lucyin Mahin, Lorint Hendschel, Jacques Desmet)	p. 12
	(Shûte p. 18)

Ratacaedje

Li rfondou, 35 ans après

C' esteut l' an 1987, mins on n' l' a sepou oficirmint k' e 1989. Djan Djerminwin aveut tuzé a fé on scrît walon po tertos.

Mins, divant lu (e 1956), gn aveut ddja yeu on lomé Paul Bay k' aveut coûtchî ciste idêye la so papî.

Li livret På Bay

Paul Bay, c' esteut on scrijheu e francès ki provneut d' Twin. Ça fwait, sapinse a lu, k' il esteut « neutre » po tuzer insi. L' ome esteut camaeråde avou on Spâdoe [Spadois] Georges Spailier ki lyi va fé rexhe si assaye [essai] a môde di ptit live ki l' tite, c' est « *Trésor dialectal et dialecte unique* ». Vos ploz vey cwè et kesse sol Wikipedia walon.

Les tins benis

Avou l' arivêye da Jean Germain (ki n' kinoxheut gote l' atâvla På Bay), l' idêye teyorique divênt on pordjet pratike. Il est diswalpé pa Lorint Hendschel, k' î boute di deus costés : a l' UCW ey al Rantoele. Mins do prumî costé, gn

a toplin des xhames e l' voye. Avou l' Rantoele, et l' ovraedje da Thierry Dumont (1992), Lucien Mahin (1993) et Pablo Sarachaga (1998), l' « utopeye » (come dijheut På Bay lu-minme) divênt on pordjet ebridlé å pair des ponces [admirablement ficelé]. Ki rcût li côde ISO 923 « wa » (2002). Ey insi, ritaeyî les poretes [couper l'herbe sous le pied] às cis ki n' veyèt dins nosse lingaedje k' on « *continuum de patois* » (Lechanteur, 1996).

Houte des arokes ?

Mins stombiyîs pa ç' papî la, tchaeke ptit cok di viyaedje vola dmorer seu mwaisse so si ansinî. Tantea ki l' walon da tertos ni s' a sepou spåde foû d' ses prumirès waibes. Mins l' grande rowe toûne. Dabôrd foû di spexheur ? Kécfeye !

Lucien Mahin, li 22 d' may 2024

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele (rifondou et mwaisse modêye) sont-st eplaidîs dizo libe licince CC-BY-SA 4.0 des Wikipedia.

Insi, i pôront esse rimetous sins rujhes sol waibe di tecses « Wikisourd », et rashonnés sol pådje del sicrijheuse u do scrijheu. Avou ça ki, s' i gn a deus modêyes (Feller et rfondou), elle î seront todi trosseymint eterloyeyes.

Les textes normalisés publiés ici et leurs originaux sont sous licence de libre utilisation CC-BY-SA 4.0. Ainsi, ils pourront être republiés sur le site de textes wallons « Wikisourd », où ils seront élégamment rassemblés par auteur. Les différentes versions éventuelles (Feller / rifondou) y seront interliées, permettant de passer de l'une à l'autre en un seul clic.

Les rcetes po lére li rfondou

xh se prononce généralement ch et jh se prononce j (les 2 se prononcent h a Liège, ich-lautés ou ach-lautés en fin de syllabe en Haute-Ardenne); le suffixe -ea (fr. -eau) se prononce -ia ou -ê; én se prononce én à Charleroi, mais plus généralement in, et aussi é (Ouest-wallon, Ovifat) ou îⁿ (La Louvière, Écaussines); ae se prononce généralement a (è à Liège, â à Charleroi dans le suffixe -âdje); oe se prononce généralement wè (eû à Liège, mais aussi è, û, ë, wa, ou etc.); ey se prononce èy à Liège et îy ou î ailleurs; sch se prononce sk ou ch (mais h à Liège); oi se prononce wa ou wâ à Namur, wè ou wé à Liège, ôⁿ à Charleroi et ou à Nivelles, â se prononce au, â ou â selon les régions; ô se prononce souvent ôⁿ (presque on) mais ô ouvert a Namur (noté au), ou à Nivelles, Fosse-la-Ville et en Haute-

Sûre; sh se prononce ss à l'Est et ch à l'Ouest; oen se prononce souvent on à l'Est et win à l'Ouest.

(e)nd(è) (fr « en », partitif) se prononce (è)nn(è) sauf à l'Ouest où il se rend par 'dd(è) (simplifié en d-)

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; retchessî = rêtchêssî. La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon : cerjhe, tuzé, singlé. Non si elle provient d'un calque du français : prezinter, republike (lire è).

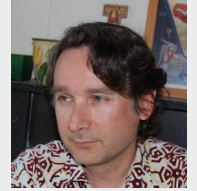
Les voyelles i, u et ou se prononcent presque toujours longues devant une consonne voisée (b, d, dj, g, jh, v, z), r et y.

Un espace typographique suit toujours une apostrophe; il n'y a pas d'apostrophe ni d'E muet internes. Ces deux règles étaient déjà d'application dans le Dictionnaire de Bastogne de Michel Francard (1994).

Eternâcionâ / amagnî

Fé cnoxhance avou l' tchicha

Cwand dj' a vnou e l' Walonreye po l' « Djâzant Atlasse », pu pol sinteze do pârlaedje walon, mi copleu ârdinwès m' a fwait sayî si kefir a l' aiwe.

Ca m' ayeut do côp rapin-sé ene sifwaite abwesson del Boliveye, el tchitcha.

Li tchitcha et mi

C' esteut onk des prumîs côps ki dj' ayeu stî e l' Boliveye, todi po-z eredjistrer « Li Bijhe et l' Solea » divins tos les lingaedjes do payis (Rantoele 93). Fât dire k' end a 42, div-nous oficirs do tins del prezidince Evo Morales. Mi, on napea [petit bonhomme] blanc on « gringuito » come i dijhnut, dj' esteu al candjlete d' on câbaret. Dji dmanda ene tchitcha a boere. Onk des atâvlés kinoxheut ene kimere k' ayeut studyî l' antropodjeye. Seul k' i s' etindrênt bén, ces deus la, pinsa-t i. Ca leye boutéve dedja avou les cminâltés in-

dyinnes, målâjheyes a-z amoussî po èn etrindjir. Et pâr trover des cnoxheus di leus lingaedjes, ki pôrênt riscrire les eredjistrumints.

Come di djusse, dji fjha radmint camaeråde avou Daniela, l' antropodjisse, et li rtrover a Santa Cross å moumint des vôtâedjes pol prezidince (Rantoele l° 97). Å sayî l' tchitcha do payis. Mins al varade, come les tourisses.

Tins del parminêye di 2020–2021, nos avans stî resserés a Cotchabamba, la k' Daniela m' ayeut fwait rescontrer les câzeus di youracaré. Ci côp cial, ci n' esteut pus e-n on câbaret, mins dins des familles, tot l' bevant

sorlon les dujhances did dinl-tins. Tchaeke des deus sieve a boere a l' ôte ene grande sicûle lomêye toutouma. Mins on côp l' djate plinne, i vos fât vudî li dzeu al tere, a môde d' èn ofrixhaedje al Patchamama (Tere nourixheuse des djins).

Ça lzî a si bén guerôdé [réussi] ki, l' an 2022, les deus beveuseshonnes s' ont maryî dilé Cotchabamba... avou del tchitcha.

Philippe Boula de Mareüil

Dujhance do vudaedje al tere

Li tchitcha d' poes d' Trouk (mayisse), c' est ene abwesson a l' alcol (inte 4,4° et 10,5°) prodûte e l' Colombeye, e l' Ecwateur, e Perou ey e l' Boliveye.

Viye come les tchmins

Les Incas, et minme les peupes k' estênt la dvant zels, i bevênt dedja del tchitcha.

E l' Boliveye, on l' fabrike a pârte di troes sôres di mayisse do payis: do djaene, do violé ey ene sôre di mîtrinne montagne. Les djaenès tchitchas sont les plus corantes. On ndè fwait tote l' anêye. Adon ki l' tchitcha violêye ni s' fabrike k' al Tossint.

Fabricâcion

Po fé del tchitcha, on cmince pa fé djârner les poes d' Trouk, tot les leyant distrimper 12 a 16 eures. Adonpwis, on les sgote et on les lait djermer cénk djoûs å long. Pu les leyî rsouwer å solea. Cwand i

sont bén setchs, on lzès moût, po ndè fé ene poude, dj' ô bén: del farene di djermé mayisse.

Dins ene tchôdronete di scroufier, on fwait boure di l' aiwe avou do djus d' canasouke, k' on maxhe avou l' farene k' on-z a dit. Ça dene on cadô [pâte liquide] k' on vude dins des moussîs d' potreye [jarres]. Après cwatre eures, li maxhåd s' a pârte a troes: on rashiya [sédiment], ki dmeure å fond, ene sôre di sirôpe e mitan et on likide ådzeu. Tchaeke pârte a on no e kechwa, ki dji vos a metou sol Wikipedia e walon, si ça vos interesse.

Les troes sustances sont schâyeyes [séparées] et metowes dins des pots diferins. Po-z awè del tchitcha, on fwait boure li sirôpe shijh eures å long avou do souke, disca tant k' ele ravize del melasse. E minme tins, on cût l' likide do dzeu cwatre eures å long. On côp bén cûts, on vude les deus ingredyints divins des djusses

diferinnes, et les laire rafroedi deus djoûs. C' est adon k' on les maxhe divins on grand tchôdron, tot les batant. Après, on vude li likide dins des toneas d' bwès, la k' i va travayî [fermenter] set djoûs å lon.

Distribucion

Li tchitcha si fabrike et s' vinde dins des ovroes a pârte, les tchitchurreyes (chicherías e-n espagnol). Vos n' î trovoz ki des comeres, mousseyes avou les grands cotrês come divinl-tins. Mins asteure, dilé les grandès veyes, gn a des botikes rén k' po l' vinde.

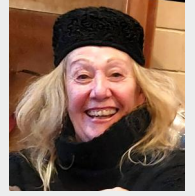
Paski c' est l' uzance did par la di boere del tchitcha a totes les fiesses. Ostant les cenes del sâjhon agricole, ki les noices, les batemes et, come dedja dit, al Tossint.

Daniela Aguirre Torres, li 13 di may 2024

Eternâcionâ / nourixhince / ecolodjeye

Nos fât i boere si tant do laecea ?

Mâlâjhey di fé etinde les disfindeus des grossès cinses laeçreces et do « laecea meyeu rafoircixheu des oxheas » et les atakeus do laecea, boure et froumadje.

Les prumîs vos contèt l'leu plaijhi d' awè stî al fiesse des 12.000 lites d' ene Prume Ostene [*prime Holstein*], k' aveut stî metowe so on pî d' sok à mitan del sâle di mo-daedje. Çou ki, por zels, est on modele di vatche « modiene », li copete del schâle po les cinsîs modeus [*trayeurs*].

Todi por zels, li laecea, c' est l' meyeu aboere po-z awè des stocaesses oxheas. On lzès voet so les rclames poujhî e frigo et tûtler après l' botaye come des ptits veas. Et, po ddjuner, pupont d' fadêye à côrin [*tartine à la confiture*]. Li nouve môde, c' est des cwa-kerreyes [*céréales*] trimpêyes dins do laecea dins ene grande djate.

Les anti-laecea

Por zels, li bén k' on dit do laecea come rafoircixheu des oxheas, c' est totès galguizoudes. Et k' i gn a ddins brâmint trop di proteyenes et d' sé po les djins ki n' ovrèt pus a foice, come divinltins. Avou ça ki l' laecea d' oujhene vindou ezès botikes sereut plin d' prodûts tchimikes.

Sons rimete djin a biesse, l' ome, c' est l' seule biesse à têtes ki boet co do laecea on côp spaneye. Et boere do laecea d' ene ôte biesse.

Vlans dj' sayî do discramyî l' lonxhea [*démêler l'écheveau*], et rmete li moustî e mitan do vyaedje ?

Kimint sognî ene grande dineuse ?

Totes les vatches grandès dneuses k' on trouve asteure dins les cinses laeçreces, ele sont sogneyes avou des silos d' mayisse et des torteas [*aliments concentrés*]. Avou des rawetes di vitamenes et d' sés

minerâs. Ele riçuvèt li cwantité d' torteas a l' assorlon do laecea k' elle ont dné li djoû di dvant. Kimint ? Pask' elle ont-st on gorea electronike ki mzeure li laecea modou. Et fé scheure del trimouye viè l' batch les grames d' jusse di çou k' elle ont dandjî.

Ci tortea la, i fât k' i fwaiye 150 grames di proteyenes à kilo, çou ki lzî dene d' jusse po produire deus lites et dmey di laecea. Mins la l' nuk, dit-st i l' soyeu [*là où le bas blesse*]. Gn a waire di plantes ahivêyes e l' Urope ki polèt amoenner cisse cwantité la d' proteyenes dins les torteas. Po fé des sfwaitis alimints, les moléns doeynut apoirter do soya d' Amerike (Estats Unis, Braezi, Ârdjintene). Kimint est i prodût ?

Soya d' Amerike

C' est des nouzomes tchamps, 3000 ectâres amon on produjheu do Braezi veyou dins on rapoirtaedje à posse à imâdjes di Brussele. Po n' awè nole rujhe avou les crouwâs [*mauvaises herbes*], les Amerikins on candjî djeneticmint leu soya, po k' i soeye glifozate-edurant. Dj' ô bén : totes les ôtes plantes crevnut cwand on les spritchoûle à Roundupe, mins nèn l' soya. Mins ça fwait : on rtrouve do roundupe dins l' soya apoirté d' Amerike, ey après dins l' laecea. Biyo et nèn biyo. Paski, minme ene vatche ki magne del yebe et des silos biyos, elle a do soya dins ses torteas. Et nouk ni va

rcweri ki c' est do soya OGM, k' on n' pout ddja ahiver e l' Urope.

Do laecea e l' Afrike

Cwand dj' a stî à Congo, nos n' avans djamây bevou do laecea, ni magnî do yogour, do froumadje u do boure. Portant, dins les grandès veyes, gn a ene dimande di laecea vianant des etrindjirs, et des Afrikins k' ont shuvou bagaedje. Adon, les minisses di l' agricole ni trovèt rén d' pus sûtî ki d' apoirter des vatches grandès dneuses di France u d' Hollande. Des biesses cazuweles [*fragiles*] ki vont crever al prumire maladeye des tropiques. Mins l' esporteur d' Urope et l' apoirteu d' Afrike (des ritches martchands) âront metou Bén des liârdes dins leu taxe.

Conte l' oxhitrawôze ?

Les anti-laecea ont ene litaneye di rprotches a fé à laecea : on-z ôt des grands mots come « sope d' ormones ». Li laecea sereut, avou, ene câze di diyabete, et minme di cancer. Come di d' jusse, c' est des contes ki sont-st ossu boignes ki les cis des pro-laecea, ki deynut k' il est bon po tot.

Li pont k' on a l' mî studyî, c' est si l' laecea espaitche l' oxhitrawôze (trôs dins les oxheas) à viyès djins. Metans, gn a-t i moens d' fraiteure do cô do femur mon les grands beveus d' laecea ? Po des sfwaitès spepieusès kesses, on sait fé des grands studias eternâcionâs ki rcôpèt totes les sôres di djins.

Ebén, i gn a nole prouve ki l' laecea bevou estant grande d' jusse, c' est ene espaitchance di l' oxhitrawôze.

Joselyne Mostenne, avou des rawetes dâs copinreyes e moes d' avri 2024.

Les tchafiaedjes do Ptit Louwis (70)

El fotbale walon (et del Capitale)

– Ådjourdu, dji m' vos va dvizer do fotbale walon. Dji sai bén k' i n' est nén beacôp rlujhant po l' moumint.

Pôve pitit Louwis k' est télmint ataetchî a ses raecenes !

Cwand il î pinse, i monte a sminces.

El tchampionat 2023-2024 a stî raté pa les clubs walons. L' anêye a stî tchamousseye po les ekipes d' amon nozôtes.

Les Rodjes

Cominçans d' abôrd pa l' Estandârd di Lidje. Djustice k' a sacwantès samwinnes del fén do tchampionat, i stént al limite eyet il ont fini dins l' deujhinme grope avou troes ponts d' avance. Si dins ç' pârteye la, i gn aveut co moyén d' ès cwålifyî po ene cope d' Urope, les Rodjes n' ont portant nén pezé ene gurzale, e n' seuxhant nén wangnî. Pire, dissu l' fén, on a seu ki les djouweus n' estént nén payîs. Les sopoirteus ont minme espaitchî les djouweus di sôrti di l' Academeye po yeusses ès rinde à ståde eyet djouwer conte Westêrlô. Po shure, Piere Locht, Directeur do CEO, a tapé s' cote sol håye [démissionné]. Leu tot gros aspaleu amerikain, « 777 partners » est e l' fayite eyet rimpli d' deses. Des ancyins s' ont-st anoncîs po ratchter l' club k' est a vinde. On pinse a Venanzi oudoubén D' Onofrio.

Les Gades às Royes

Do costé d' Tchålerwè, el boune novele, c' est ki les finances sont bounes. Mins dissu l' plan sportif, les rzultats n' ont nén shû. Do contraire,

l' ekipe s' a rtruvé dins les cwate dierins, ces-la ki djouwnut po l' dischinte.

Roci eto, el Direccion a stî su l' cimådje [sur la selette]. L' ekipe èn saveut marker eyet di tote façon, les swè-dijhants atacants n' avît pont d' ocåzion po saetchî dins l' gayole. Dire k' à mercato, les manaedjeus ont yeu l' hasse di cour [culot] d' lâchî k' il avént ... cénk atacants ! Va dire ça a on tchvâ d' bwès, i t' pitrè !

S' i stént tertos binâjhes (a toirt ou a râjhon ?) di l' etrinneu, al fén do tchampionat normâ, Félice Mazzu a stî revoyî eyet l' arivêye da Rik De Mil a stî ene sorprijhe. L' ome vineut di sâver Westêrlô. Adon, ké candjmint d' fotbale ! Les troes djouweus (Dari, Pétris et Camara) arivés durant l' mercato d' ivier ont-st apoirté ene sacwè di pus dins l' nouve tactike eployeye. Les rzultats ont shû avou on pârtaedje eyet cénq victweres. Les Gades às royas ont-st insi prové k' i n' estît nén e l' boune plaeece à clasmint. Po l' shuvante sâjhon, des djouweus di tos les secteurs è vont ndaler. I fâre fé des bons transferts.

Les dischindants

Nos nd arivans às deus dischindants e l' Divizion 1B. Ci n' est nén des Flaminds, mins bén l' RWDM eyet Neyâw [Eupen].

Dedja à cominçmint do tchampionat, brâmint des

conoxheus avént l' dotance do verdik po ces deus ekipes la.

L' ekipe del capitale a vârmint tot raté dins l' dierinne pârteye do tchampionat, adon k' ele aveut d' l' avance dissu Courtrai k' esteut dierin do clasmint a ç' moumint la.

Tant k' a Neyâw ki djowe à stade do Kehrweg dins les Cantons Redîmés, mågré les liârdès plaecîs pa les Katarîs eyet Edwârd Still come etrinneu, l' ekipe des pandas parexheut ene miete coûte po tni l' còp e l' prumire divizion.

Les Brusselwesses

Dji m' endè vôreu di fé l' touû sins vos dvizer des deus ekipes del Capitale k' ont djouwé l' tite. C' est Anderlek eyet l' Union Sint-Djilwesse.

Målureuzmint por zels deus, Brudje les a cwefé dissu l' lene. Grâce às playofs, il a falou ratinde el dierinne djournêye po-z awè l' verdik.

Binureuzmint, l' Union a repointé on trofêye avou l' cope di Beldjike face a l' Antwerp eyet après awè stî ezès cwârts di finåle del cope d' Urope, vinki pa Leverkusen.

Jean Goffart, el 29 di may 2024.

Famile / istwere / administråcion

Les âbes di famile

Come di djustice, dji vos va djâzer del djeneyalodjeye. Cwè çki c' est d' ça po ene biesse, ô, sabaye ? C' est simplumint ene lisse di djins d' ene metowe famile ki rprind leu fiyâcion.

Mins c' est ossu ene syince ki di rcweri les tayons et ratayons des djins d' ene famile.

Pocwè fé ?

Dispoy todi, les djins ont sayî d' è sawè in pô dpus so d' eyu k' i divnént. Et leus tayons, comint k' i viként ? Cwè çk' i fjhént come mestî ? Ont i candjî d' mestî ossu sovint k' enute ? Gn a-t i des cis k' ont stî militaires ? Des curés, des macherseurs ? End a-t i k' ont viké lontins ? Ont i yeu brâmint des efants ? Di cwè k' i sont moirts ? N' esteut ç' nén d' ene maladeye di famile ?

Eyu cweri ?

Po rtrouver ses tayons, i vos fât fougner dins les akes di l' estat civil. Mins ossu dins les redjisses des pârotches al condition ki ces-la soeyexhe bén arivés disk' enute. Paski, avou les gueres et les broûlaedjes des presbiteres, on nd a pierdou brâmint.

Dins des akes sicrîts pàs curés, on trouve minme des côps comint çki les djins ont morou : accidints, touwés à coutea.

Dins èn ake di bateme, dj' a minme ritrové ene apostazeye avou tos les pondants et les djondants.

On foirt bon sourdant k' on pout trover pa l' internete, c' est les redjisses di l' Estat Civil ki sont wârdés come microfimes às Egurniyaedjes (ârtchives) di l' Estat. Ça cmince diviè 1795.¹

Dins les akes di nexhance, et les cis d' moraedje, et copuvite dins les mariaedjes, i gn a brâmint des racsegnes. Nén seulmint des dates, mais ossu des mestîs. Câzu tot çk' ahâye les

djeneyalodjisses a stî scané. On les sait rwaitî sins dveur bodjî d' plaeece, et a l' eure et à djoû k' on nd a hâsse. I fât djustice diner s' no. Et c' est po rén. L' adresse : <https://www.arch.be>.

Come di djustice, gn a des rastrintes, po çou ki rwaite li waeranti-xhaedje [protection] del veye privêye. On n' pout nén awè les noveas documints. Po les akes di nexhance, metans, on doet râtinde cint-z ans. Po les moirts, c' est 50 ans et po les mariaedjes, 75 ans.

Po ces racsegnes la, on les sait co ridmander às vivès djins des familles. On sait eto rtrouver des papîs come les fwaire-pârt di nexhance, di mariaedje et co les sovnis d' moirt.

Po s' aidî inte ricwereus, on a metou so pî des soces djeneyalodjikes. Di nosse costé, end a ene a Rotchfoirt ey ene a Mâtche.

Kimint fé ?

Comint fé po cminci si âbe di famile ?

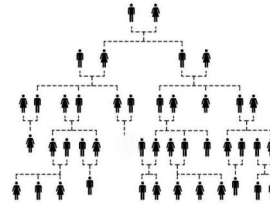
Po dressî ene djeneyalodjeye, on cmince todi pa lu-minme, et rmonter a ses parents pu ses grans-parents (tâyes u tayons) ses erî-grands-parents (ratâyes u ratayons), les erî-erî-grands-parents (rata-tayons) et hay vos nd âroz. C' est ene djeneyalodjeye rimontante.

Ça n' sieve a rén di demarer dins l' ôte sinse. Portant, i gn a brâmint des djins k' inmrént bén di s' ritrover dins l' dischindance d' èn ome foirt co-

noxhou. Dins ç' cas la, on cause d'ene djeneyalodjeye dischindante.

I gn a deus sôres d' âbe di dischindaedje :

* l' âbe djeneyalodjike etir : a pârti del cope k' on-z atake avou leye [couple-souche], dji cwerans tos les dischindants

vinous à monde di leu-z aloyaedje. C' est don tertos !

Et pu, i gn a l' âbe dischindant do no d' famile [agnatique]. Ciddé, on n' tént pus conte ki des djins poirtèt l' no d' famile di l' ome del « cope d' atake », sins aconter les comeres. Gn a k' les omes do minme no k' î sont rprins.

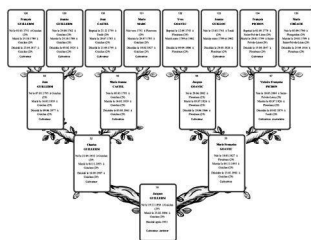
Sol papî, on dessene sovint èn âbe mins c'est pus âjhey di fé on chema avou des ptits rectingues po-z î mete les nos des djins. Di ç' façon la, on sait mî vey les djeneyalodjeyes montantes et dischindantes.

On sait ossu fé des ôtes prezintaedjes, avou des ronds u bén des dmeys ronds.

Bén seur, dins l' djeneyalodjeye ki m' ocupe brâmint, li cene di Djimbe, dji cwir dins les deus sinces !

Gaston Wilvers, às scoles di Bive, li 7 di may 2024.

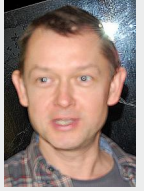
1. C' est ciste anêye la ki les Francès ont-st evayi les Bas Pays otrichyins et l' Principâté d' Lidje, çou ki meta fén a l' « Ancyin Redjime ». Dins les dijhînes di noveatés astalêyes (loukîz l' wikipedia walon a « Redjime francès »), gn a l' rashiyaedje [inscription] a l' Estat Civil.

Pitits lingaedjes

Discovri si prôpe lingaedje

Dins les scrijheus e walon, c' est ene maladeye : on djoû ou l' ôte, i fât k' i s' metexhe a berdeler so leu efance. Et vo m' la acsût del laide minêye !

Dj' a fwait cnoxhance davou m' lingaedje, li walon, li dimegne 10 di may 1981.

Kimint, sobayî ?

Kéne fiesse ci djoû la ! Li Françwès Mitterrand vineut d' esse elî prezidint del France pol prumî côp. Mes parints, k' estént des crevés socialisses, avént yeu l' zine d' aler fiesti çoula avou des camaerâdes. Li samwinne d' après, dj' aléve awè cwénze ans et, come bistoke, dj' aveu ddja rçû ene binde dessinêye. Les grands tchanténs « *L'internationale* », dansént so les tâves, bevént pinte so pinte. Mi, dji m' peléve on pô l' vinte dins m' coine tot lijhant m' novea live.

Tot d' on côp, vola k' dj' avize ene ôte binde d' imådjes ki trinnéve so ene tcheyire. Djel prind. C' esteut « Li ví bleu », da Françwès Walthéry. Dji m' a metou a l' fouyter. Ké côp d' aloumire, mes djins ! Ké plaijhi ! Ki dj' aveu bon ! C' est ki, minme s' i gn a brâmint ds afwaires ki dji n' compurdeu nén foirt bén, dji lijheu l' istwere come si ç' âreut yeu stî l' minne : mi prôpe grand-pere esteut colebeu et totes les paskeyes ki dji veyeu dins l' live, les couratreyes avou l' constateu, li câbaret plin d' fougure eyu çki les pidjonisses si rtrovént, li grand-pere ki s' mwaijhixheut tot rodje pask' ene sakî meteut des lénçoûs a rsouwer, ou k' des râpéns fjhént trop d' brut padzo les bawetes del colebire, dji rconoxheu totafwait.

Ni ene ni deus, dj' a trové a kî çki c' esteut l' binde dessinêye et dj' a dmandé a ç' djin la po fé l' discandje. Il a stî d' acoird. Dji n' aveu nén tot comprins. Ça n' âreut nén seu esse

ôtrumint, paret : dji n' aveu mây veyou do walon noer so blanc. Dji n' saveu nén k' ça s' sicrijheut. Pé k' çoula : dji n' saveu nén ki dji conoxheu cist « ôte » lingaedje la ! Dji n' saveu ddja k' il egzistéve. Ça shonne drole, et mâlâjhey a croere, et portant c' est l' vrai. Vola k' dj' aveu viké disk' a ç' djoû la dins on monde ewou çki beacôp des djins dvizént walon, sins sawè k' c' esteut ene langue.

Et portant, ostant k' dji m' sovegne, dji n' câzéve nén walon, ni mes camaerâdes. Li walon esteut la, dins mi-minme et âtoû d' mi, et disk' â dijh di may 1981, al serêye nute, dji n' m' end aveut mây rindou conte.

L' antolodjeye Piron

L' istwere s' âreut plou arester la mins, dji n' sai pocwè, dj' a stî ene miète curieus d' è sawè dpus. Et dj' a stî tchançleus.

Dji fjheu mes scoles a l' atenêye a Dinant et, on djoû, al bibioteke, dj' a tcheyou so m' deujhinme live e walon. C' esteut l' gros mexhon di scrijhaedjes rashonnés pa Maurice Piron : « *Anthologie de la littérature wallonne* ». Comint çki ç' live la aveut ateri vaila, dji n' è sai rén. Ewaéré k' dj' esteu ! Ça fwait ki l' walon, c' esteut ene sôre di vrai lingaedje ? I gn aveut nén rén k' ene binde d' imådjes et sacwantès pîces di teyâte po rire, i gn aveut... totes sôres ! Des rimeas (ça tcheyeut bén, dj' aveu pris gosse al powezeye a ç' moumint la), des contes, des romans, et tchik et tchak.

Ça fwait k' dj' a passé brâmint do tins al bibioteke del sicole a sayî do speler des bokets, et minme a ndè rcopyî sacwants dins l' cayé ewou çki dj' aclapéve des powezeyes (e

francès) ki dji trovéve et discôper hâre et hote – i gn aveut pont d' live po dire al mâjhon, dji fjheu m' prôpe live. Et a on moumint dné, dj' a discovié k' i gn aveut des bokets a discôper eto sol gazete, dins « Shijhes et paskeyes », tos les vénrdis dins *l'Avenir*.

Mins va-z è, twè, lére l' antolodjeye Piron cwand ti n' as nén alouwé tes fonds d' marone cwatre ans å long dins ene faculté d' filolodjeye romane, å Noû Lovén ou ôte pârte. Dji discovreu ki lére do walon n' esteut nén âjhey : dji droveu ene pådje a l' astcheyance, adon ene ôte, et dji veyeu, al tiesse do boket, li ptit tiestou messaedje : « *Liège* », « *Dialecte du Brabant wallon* », « *Tournai* », « *Dorinne* », « *Neuville-Francorchamp* ». Dji n' apurdeu nén a lére, dj' apurdeu l' diyalectolodjeye.

Insi, ci ptit lingaedje la, ki dji cminceu a m' rinde conte k' i n' esteut pus foirt sitocaesse, on nel sicrijheu nén del minme façon tocosté ? Ci n' est nén tocosté et toltins come dins « *Li Ví Bleu* », ki dj' a-st apris a lére didins ? I fât raprinde a lére a tchaeke côp k' on drouve li live, paret ?

Çou k' dji trovéve li pus soyant, c' esteut cwand dji veyeu k' i gn aveut télmint des mots ki s' rishonnént come deus gotes d' aiwe mins k' on scrijheut di trinte-shijh façons.

Dji nel saveu nén co, mins l' monde ki dj' î aveu crexhou et apris l' walon n' esteut nén ttafwait l' minme ki l' monde des scrijheus dins l' antolodjeye da Piron.

Lorint Hendschel, li 30 d' avri 2024, tecse etir a lére so s' novele waibe (adresse p. 17)

Li Rantoele às belès-letes

Limero 65 (rawete al Rantoele l° 110, campagne 2024)

Ene ouve ni vât ki po ostant k' ele soeye li djusse et vrayi temoen di s' tins. L' oteur walon doet esse modiene, et l' pus hardeye idêye nel doet nén rbouter. À contrâve, el doet rcweri
(Lambert Lemaire, adrovaedje do 49e anouwaire del soce « Les oteurs walons », 1964-1965, p. 24).

Mi ptit bwès

Enute, dji vos vôreu câzer d' on ptit bwès ki dj' a sol dizeu del Foret, li viyaedje del Simwès ou k' dji dmeure.

C' esteut dintins des tchamps k' avént stî pris so les bwès del comene. Adon, on lomève l' edroet « les vîs tchamps ». C' est co toti l' no e cadasse. C' est l' toponime, come dijhèt les savants. Cwand dj' esteu djonne, on coûtivève co l' plaeece, mins pus po lontins paski l' nateure a yeu vitmint rtrové ses droets.

E moumint ou k' dj' a cmincî a netyî l' terén, i gn aveut des nichtés pattavâ. Dji m' bateu avou les ronxhîs, les schôdrûles, les fetchîres et les djniesses, k' estént pus grandes ki mi. Et pu, i gn aveut co des mwais âbes, come brâmint des sâs, ki n' siervèt a rén.

Adon, dj'a pris mes haches, mes sâpes, mi tronçneuse et m' grande disbouxhneuse [débroussailleuse], et dj' a metou totes ces usteyes la dins ene rimorke. À long des anêyes, esté come ivier, dj' a bouté dins les nichtés et les mwais âbes, les picas des ronxhes et les hagneures des schôdrûles. Dji n' wârdève ki les tchinnes, les hesses, les bôles et kékes sipiceyas. C' esteut ene mâlâjheyê bataye conte li nateure, paski les salopreyes rivnént toltins. Mins avou l' tins, li bwès s' a sclairi. I gn a minme on boket k' est come on park.

Dj' a ossu fwait on tchmin ki moenne a ene pitite croes ki dj' a dressî âd dibout do terén.

Li tchmin - ki dj' a fwait, don - passe ossu dins on clairisse (on trô sins

âbes) la k' i gn a on tchinne a l' imådje. Dins nosse foclôre, c' est èn âbe ki, dintins, les djins avént metou dsu, ene pitite posteure del Madone. Come i gn aveut pupont d' tchinne a l' imådje dins nosse contrêye - end aveut yeu on fameus padzeu les viyaedjes di Mambe et d' Bôhan, mins il est distrût dispu des anêyes - come i gn aveut pupont d' tchinne a l' imådje, di dj', dji m' a don metou dins l' tiesse d' è rfé onk.

Adon, so on bea djonne tchinne - djonne, mins k' esteut ddja gros - dj' a clawé ene potale avou ene pitite Madone, ki n' est nén d' plastike, mins k' est vraymint ene posteure di biscûte d' Andene. Sifwait ! C' est ene potale ki vât Bén des pecayons.

Mâgré k' dji n' so nén foirt poirté so tot ça, tchaeke côp k' dji vén divant m' tchinne a l' imådje, dji doe dire ene âvé, et co ene priyire des boskiyons.

Et pu, dins m' bwès, gn a co des flâwes si des vîyès bônes. Les vîyès djins dijhént ki, del nute, on pleut ôre des moirts ki dmandént eyu k' i les dvént rmete. Cwè rmete ? C' esteut des bônes k' il avént candjî d' plaeece di leu vicant, ki les moirts vlèt câzer. I n' plèt nén aler â paradis ossu lontins ki les bônes ni sont rmetowes a leu djusse plaeece.

Po fini, dji vos vôreu co dire ki dj' a dné on no â bwès. Et dji n' a nén dvou cweri foirt lon po lomer l' plaeece paski, djusse a costé, i gn a on leu ki s' lome « li Poto ». C' esteut on poto indicateur ki s' dressive dintins e croejhmint del voye di Suni et do vî tchmin di Sdan. Adon, dj' a lomé m' bwès : « Li bwès do Poto ».

Çou ki m' fwait rire, c' est k' les djins ki s' pormoennèt creyèt pa des côps ki ç' n' esteut nén on postea po mostrer les voyes, mins k' c' esteut ene potince ki s' hâssive laddlé. Mins ni vs sibarez nén. I gn a pont

d' pindou dins m' bwès.

Jean-Pierre Lambot, às scoles di Bive (scole pa les scolís), li 7 di may 2024

Li moirt do bokion (II)

Sinne 7. **A Lorinne-Esco** (âdfouê et do djoû)

Champenois est ki cwâre [équarrit] des beyes di tchmin d' fier. I scribe les boirds, pu fé on trô a tchaেকে dibout. Les pîces endalèt dins on batch avou do prodût conte li pourixhaedje. Après coula, on les tchedje so l' trén.

Sinne 8. **Â disbotoe** [vestiaires] (âdvins et do djoû)

Soçon (S.) : Hê Rodjî, on t' voe amon Firmin, enute al shijhe ?

Champenois (Ch.) : Nonna, dj' a mes biesses a sognî.

S. Bén, cwand t' ârès fwait, vén boere on dmey avou nozôtes !

Ch. : Nonna, grâce.

S. : C' est nén t' feme ki t' espaitchrè. Elle est â diâle !

Ch. : Ây ! çoula fwait dedja 17 djoûs, asteure.

S. : T' as stî às gableus, k' on m' a dit !

Ch. : Ti câzes, ti, d' ene aidance ! I n' vlèt nén bodjî li ptit doet, les pouris !

S. : Il ont motoit råjhon ! Ele va motoit rivni tote seule, dowê ?

Champenois ni respond nén, mins i fwait ene drole di tiesse. I finit do s' moussî et s' soçon lyi mete li mwin so si spale.

S. : Alez, a ttaleure al shijhe, don !

Sinne 9. **Â botike do viyaedje** (âdvins et do djoû)

Champenois mousse dins l' botike do viyaedje. Li boticresse et deus viyès femes noer moussêyes, k' estént ki tchaftént, cloyèt leus djaives d' on plin còp.

Champenois dimande ene botaye di vén, do boure, do savon, des sârdenes et do toubak.

A costé, les deus tourbales ni djhèt rén ! Mins ele li rwaitèt del tiesse às pîs ! Li boticresse lyi fwait s' conte.

Boticresse (B.) : Co âk, Rodjî ?

Ch. : Nonna.

B. : Ça frè 57 francs, e rtirant l' vude botaye [vidange]

Champenois paye 60 francs, mete les ptitès pîces dins s' potche ey il è va. Padfoû, i s' ritoûne et voet ki les troes grandès linwes rapougnèt-st a ramter.

Sinne 10. **Al cinse** (padfoû ey e l' noereur)

Champenois boute dins si ptite cinse. E lzî câzant, i sogne ses troes vatches. I dene ossu del tchâ às deus tchéns (des bierdjîs almands). Gn a kékes poyes ki corèt pattavâ. I mousse dins li stâve, rissôrtit, et chlake do grin divant lu po sognî les poyes.

I prind on marlin et find kékes bwès po li stouve. Si måjhon, ki s' trouve so li dzeu do viyaedje, doet mostrer on bea spectâke, aprume cwand l' brouyeur si leve, a l' anuti. Â lon, gn a des tchéns ki bawèt. Champenois rixhoube si front, somadje, et rintrer tot rhaetchant l' ouxh padrî lu.

Sinne 11. **Al cinse** (par nute)

Gn a ene teyessèf ki dene les dierinnès noveles. Champenois s' astampe. Il a fini d' magnî, et i fome on cigâre. I s' rileve et clôre li TSF. I mete do bwès e feu et s' aler ashir dins l' fâstroû [fauteuil]. On etind pus ki l' tictak di l' ôrlodje. Ses ouys si tapèt so ene imådje, li foto di s' mariaedje, k' est so li tchminêye. I prind s' tiesse dins ses mwins, somadje on grand còp, si leve et rexhe a l' ouxh.

Sinne 12. **Al cinse** (âddins, todi del nute)

I rintere dins li stâve. Les tchéns, ki s' ont rewoeyî, bawèt sins lâchî.

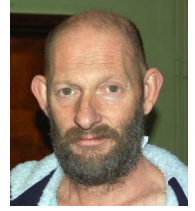
Ch. : Vera, Carlo, taijhoz vs on pô !

Champenois rådeve al tere avou s' pî, po rbouter on pô do strin sol costé. Insi, i discatche do beton tot frisse. Pu, i risternit [recouvre de paille] l' plaee comifât. Les tchéns, k' ont clôs leu gueuye, vinèt oder avâr la.

A on metou moumint, gn a onk des tchéns ki s' mete a cori come on fô et s' sâver après l' bwès k' est la tot près.

(a shuve)

Dimitri François, ratournant on sinnario d' on pordjet d' fime so l' Afwaire Champenois (alez s' vey cwè et kesse sol Wikipedia walon) avou l' âjhmince di l' oteur, Bernard Lepla – li Bon Diu si âme – ki l' aveut scrît e moes d' avri 1984). Ci boket ci a stî ratourné e walon li 25 di may 2024.

Les cotes del vijhene

A l' pikete do djoû, nosse monnonke Chåle droveut l' ouxh d' al rowe po-z admirer l' grand pré divant s' mâjhon. Ene bele sitindêye di crâssès yebebes. Et l' hourlea ki coreut disk' al roye do cir.

I n' lyi faleut nén grand tchoi po esse contin, à brâve machinisse pansioné. Disca ç' djoû la k' a conté po deus. Vo n' la-t i nén ki, a poenne l' ouxh drovou, li payizaedje av candjî. « So dju Bén dispierté ? », dit-st i, tot fjhant des ouys come des sârletes. « On cmince a basti ! » L' ome ni fjhent pupont d' Bén. Et pesteler a ratinde dji n' sai cwè. I lyi faleut saveur à pus rade ké ziverer lyi aléve sicroter li bele vuwe do vete pré. Vo l' la don evoye às noveles »

- Sint no d' totoute ! ça serè ene pompe a l' essence, dit-st i a m' matante e rintrant tot dismantchî. Evoye, nosse coeyisté ! Ça va esse on traeyin d' tos les diâles, c'est mi ki vos l' di !

I n' âreut sepou si Bén dire.

Defet, à dislaxhaedje do Congo, André, si novea vijhén, aveut rivnou a Yon. Et nén tot seu. Leye, ene bele mulâte, on l' loméve Godlive.

Dji n' avéns djamây veyou des Congolès e vijaedje. Et nosse monnonke co moens.

Lu, on bedlåd djamây parey ! Avou les mwins, avou les bresses, po s' Bén fé comprinde. Si calote di vroûl vistrêye so s' tiesse et s' tchén d' cigarete copindant so s' lepe. E deus mots cwate paroles : on vray spectâke !

Li bastimint av bele aleure ; les vijhéns estént bénrivnants. Nosse monnonke fjhent les rogâcions. Cobén d' côps n' a-t i nén trevâtchî l' grand-rote ? Dji nel sâreu dire.

Cwand k' i rtrevâtchive po rivni al passete, il aveut on vizaedje come ene plinne lune. Et nos conter sol vicaedje do Congo, Bén mî k' on Congolès. A l' shijhe, ashîs tertos âtoû del tâve, nos l' schoûténs, li boutche grand à lådje.

Il inméve Bén Godlive. O ! i n' fjhent nén après leye, mais seulmint après ses paskeyes.

Et après ses cotes !

- I m' vos fât raconter ene sacwè. Les cotes da Godlive, c' est ene fele emantcheure. C' est come ene tanteure, veyoz. Ele li mete padrî s' dos, prinde on boket à coron et li vni tchôkî so s' costé. Riprinde l' ôte boket et li rclaper so s' gâtche costé do coir. Adon, dji n' ti sai çou k' ele brishôde, mins ele tchipote deus, troes côps et ça tént tot seu. I gn a pont d' botons, i gn a pont di spingues, i gn a pont d' nuk, et ça tént, vârmint ! Julia, sayîz ene miete po vey si vos sârîz fé parey ».

Et nosse matante :

- « Sâcré vî brigand, va ! Vo vs la tot enondé après nosse vijhene. Sereut ç' on côp d' cote ? Maria Deyî, pus vî, pus fô ! »

Joselyne Mostenne, li 27 di djulete 2023 ; ene miete rascourti ; gn a ene pus spesse modêye ezès « Cayés walons », e scrijha Feller-Léonard.

Po Bén passer

S' i m' fât passer
D' l' ôte des costés...

Åreu dju¹ sogne
Ki l' Grand Spawta²
Ki vs tént a gogne
Cwand vs ôz l' mora
Mi fwaiye lanwi ?

Åreu dju tant
Do rafiya
Si mes efants
Fouxhént drola
Ås lon-payis ?

S' i serént la
Po rascoyî
M' dierin riya
Eyet rployî
M' drap d' essevli !

1. Å lére « åreu dju », prononcîz avou djermlance [gémiation] do « dj »: « åreû-djdu »

2. Imådje omrinne del Moirt (sovint prezintêye femrinnmint come « Li Fâtcheuse »).

Lucyin Mahin, li 3 d' djun 2024, tot lijhant les pådjes sol pîtaedje do « Traité de versification wallonne » di Jules Feller.

Po m' payis

I cachént après on payis, on payis stocaesse assez po s' î poleur rastamper, lådje assez po-z î poleur sitinde leus bresses, sins prijhon po leus zines, et sins meurs po-z astantchî les vints del Daegne ; (...) on payis come on tiene pezant d' yebes ; on payis ki pôreut n' esse nole pårt ; esse vaici ; on payis ki skepeyrè å dbout d' leus doets.

Lorint Hendschel, cénk pititès ôdes, 1992

Jacques Desmet, li 9 di setimbe 2021. Des ôtes sifwaits arimés bénrade divins on pitit live del pitite coleccion di l' SLLW, s' i plait-st a Diu.

Todi miernowe

Todi miernowe,
Po s' pormoenner,
Come dissu ene lame di razoe,
Come dissu on filé d' araegne.

Presse a bratchî d' l'ôte costé do muroe,
L' alinne a hikets,
Sankenaiwe ;
Si sint-bon a kekyî mes narenes.

Dji sinta on frumjhon d' plaijhi rimonter di m' parfond.
Dji m' a lancî tot foû ;
Pexheu drî s' trûle.¹

Et dj' a priyî
Po k' ele si vegne ferer
A mi hanzin²
Pôreut vali : po todi !

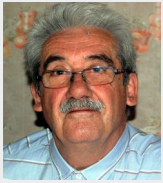
Li solea, i pout Bén ndaler doirmi.
Dji m' è caye !
Li lune, ele pout Bén lumroter tote li nute
Dji m' è caye !
Li vint, les plouves, les nives,
Dji m' è caye !

C' est des betchs k' i m' fât
Des betchs å souk,
Des betchs às lepes,
Des bêtchs pattavâ

To m' schoûtes ?

1. pexheu ki ratind dirî si spoujhete, sins rén prinde.

2. on pout pinser a on dobe sinse, ki l' hanzin sereut l' vé, dins on rapoirt di seke.

Viyès tecnikes

Li laecea, davance

Dins l' live da Stany Noël (voci padzo), on trouve, e l' minme fråze, des passaedjes sicrîts tot d' on côp e walon, pu tot d' on côp e francès.

Come ça n' mi plaijheut nén d' el prezinter insi e l' copinreye di Tchaurnè (Tchârnoe-dlé-Harsin), dj' aveu rmetou totafwait e walon.

Li vatche à laecea

Ene boune vatche à laecea dene beacôp. On dit k' c' est ene « fondante » pask' ele maigrit raddimint après s' prumî velaedje. Elle a ene longue cawe, on fén cur ey ene fene tiesse.

Ele a ene bele lame de pès [*attache du pis*], ene grosse voenne di laecea ki rmousse e l' panse pa on grand trô. Elle a-st ossu on trô e l' sicrene, inte les cronzoehs [*vertèbres*]. Les vatches k' ont-st on lådje muzea sont rlomêyes po leu-z appetit.

Li modaedje

Dins les anêyes 1920, li modaedje si fîjheut todi e stâve. E l' esté, on modeut troes côps par djoû. Cist ovraedje la rivneut às femes. « C' est mi k' a-st apris mi ome a mode » derit ele ene des respondantes pol live.

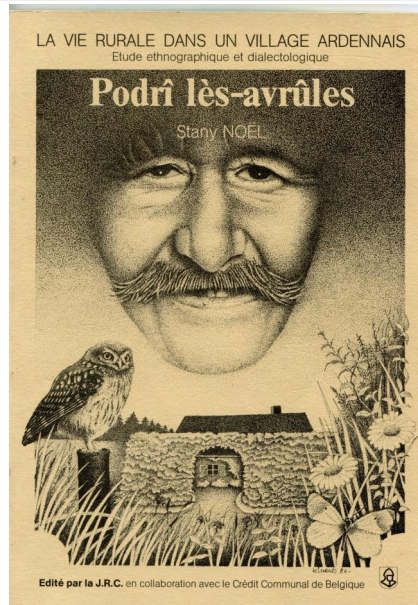
On n' aveut mezâjhe ki d' on saeyea et d' on xhame [*tabouret*]. D' ashîte dissu l' xhame, li modresse astokéve li saeyea et l' sotni ene miete.

Li modaedje a l' mwin purdeut cénk a dijh minutes pa vatche. Les traits d' laecea [*jets*] fîjhént schoumer l' modêye [*lait trait*].

Li modaedje fini, on vudive li laecea dins ene djusse [*bidon*] k' a replacê l' ancyin modoe, ene sôre di taexhon [*réceptient*] avou on

betch lomé tûturon. Li laecea esteut passé houte d' on coloe [*filtre*] avou, e fond, ene pîce di stofe às cwâreas mintnowe

par on ceke.

Po fini, on meteut l' laecea a rafroedi dins on batch d' aiwe pu on spâméve les taexhons.

Cwand on-z a-st ataké a mode divins les tchamps, on purdeut ene tcherete à tchén ou on tinâ k' on lome ossu hârkea u gorea [*porte-seaux*].

Li modresse aspoeye si tiesse disconte li vatche; padvant : djusse d' aluminium, avou l' coloe dsu.

Mode al mwin : èn ârt

Po cmincî, li modresse xhoube li pès et les tetes cwand i sont mâssîs. Elle apice deus tetes tot doûcmint, nén come ene ewaerêye. Ele mode di croes, ene tete do drî d' on costé, ey ene di dvant di l' ôte. Insi, li pès

ni clintche nén do costé ki n' sereut nén co trait. Ele haetche so les tetes eviè li dzo, sins lzès picî trop foirt, et sins râyî [*tirer*] l' pès sol costé. Les modeuses k' ont racsegnî li scrijheu volèt k' on n' s' aspoeye nén conte li vatche avou s' tiesse. Portant, brâmint des copineuses, k' ont stî des treyeuses, dijhèt l' contrâve. Insi, on sint mî cwand l' vatche vout bodjî et motoit stârer l' saeyea.

Po fini, i fât Bén mode li vatche foû. On dit eto : el Bén rasgoter [*vider entièrement le pis*].

Li cramaedje

Do vî tins, on s' sierveut d' on cramoe (come ene lådje parfonde assîte avou on betch). On djheut eto : ene taile (coinreçmint: ène *tauye*). Li laecea î d'moréve bin frisse tote li djoûrnêye.

Cwand l' crinme esteut montêye ådzeu, on vudive li laecea på betch tot ritnant l' crinme avou ene sôre di grande coyire di bwès [*spatule*] lomêye cramioûle.

Bate li boure

Li crinme esteut batowe à bourté : on tonea avou on covra. Ådvins, n' aveu-st ene croes et des aiyetes ki batént l' crinme ey ene anteye [*manivelle*] po tourner. Pa froed tins, i faleut bate li crinme deus eures à long. Pa tins d' oraedje, on loukive a n' nén l' bate trop vite di sogne di « schôder » : e l' plaèce di s' ramasser a noketes, li boûre vineut-st a mietes. Po fini, on l' lavéve avou ses mwins divins l' aiwî po-z aveur li bourté laecea [*babeurre*]. On obtineut insi des hotchets d' boûre.

Jean-Paul Pirson, 2024, a pârti do live da Stany Noël, 1986, avou kékes rawetes shûte às berdelaedjes sol sudjet dins les copinreyes.

Novea live e walon

Fredi et Simone

Ene shûte des pitîtes paskeyes ki s' pasnut a Bingnêye (Han-Nâlène). Li scrijheu, Eric Monaux, aveut ddja strimé ci djinre pa avou « Sovnances d' on ptit botike » (2020).

Bingnêye, c' esteut on ptit viyaedje del campagne carolo, metou djuste a costé do « Bourk » [Ham-sur-Heure].

Verreye et câbaret

I s' a diswalpé tonete avou l' arivêye do tchmin d' fier e 1899 (lène Tchâlerwè-Walcoû). A shuvou : ene verreye (1924) ki tourna disk' à cmince des anêyes 1950. Cisse-ciale va esse shuvowe a s' toû do drovaedje di tote ene triclêye di câbaret. Schoûtans dire li scrijheu, dedja dins s' prumî live :

« Do tins del verreye, end àrè yeu, des câbaret, a Bingnêye ! Des atrape-cwénzinne, tant k' a meye, pattavâ l' viyaedje. I n' si passêve nén shijh moes sins k' on n' pinde li houpea ene sadju. Rén k' dissu l' plaeece, on ndè contrè disca cénk. »

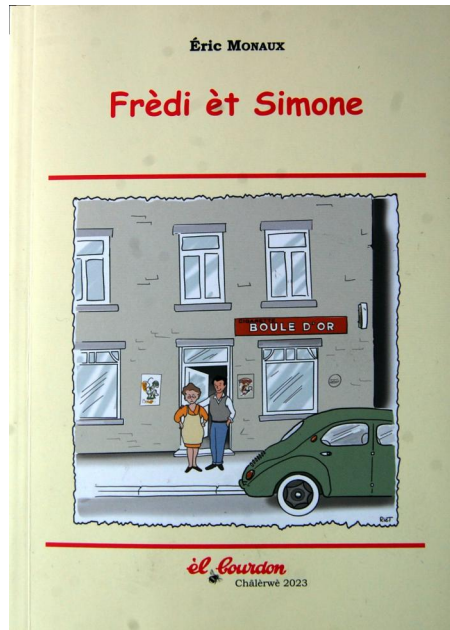
Àresse, les deus mwaisses persounaedjes di ces spoûles ci, Fredi et Simone, dabôrd, c' est deus câbartîs, ome et feme.

Nén podbon

Les « sovnis d' on ptit botike », c' esteut bén des sovnis. Dj' ô bén : des vraiyes istweres. Roci, c' est des ficcions. Portant, Fredi et Simone ont-st egzisté podbon, come nos l' mosternut les fotos del pådje 59 (di 1942 et 1948). Li scrijheu plaeece li live ene vintinne d' anêyes après, a l' edâme des anêyes 1960.

Dins les paskêyes do live, Simone, c' est on grigneus persounaedje, fene malârdiveuse :

« Après dijh minutes ki vs estîz à contwer, Simone pontyive, vudant di s' coujhene. Mezalêye, bwestiyant, ele vos fjheut d' on plin còp on mouzon disca ses pantoufes. Pu,

sins minme vos dire bondjoû ou vos dmander cwè ou kesse, ele kimincive a vos fé on bon conte di tos ses mås, ki vos nd avîz co po èn ôte cwårt d' eure divant d' esse siervou » (p. 9).

Shût on discrijhaedje di tos les mås ki mosternut li grande mwaistrijhe do motlî [vocabulary] walon på scrijheu.

Fredi esteut tot l' contrève di leye. C' ît « on bontins (bon vivant), on coriant, on shofleu d' carabistouyes. Et il aveut todi ene pîce po mete e trô. »

Simone si plindeut di fé del câbartresse, « di bouter a deus tournants : d' ene bouwêye k' esteut e-n erote, d' ene mande a rpoli [manne de linge à repasser], d' ene salopete a rapîçter. Ele vos splikéve k' ele diveut co fé les bidons [vasselle], et rnetyî les canadas » (p. 11).

Fredi, lu, li câbaret, c' esteut s' plaijhi, après djournêye (i rintrève a cénk eures). « I trovêve ès bouneur a tchafyî, a couyoner, a peter on set (djouwer à couyon), des eures d' astok, avou les abitouwés. Il esteut a s' djeu, minme si, sapinse k' on dit, tini câbaret,

c' est schoûter des sôlêyes et des sôlants disca meyzeure. »

Uzaedje des langues

Brâmint des djins câzént de-dja francès di ces trevéns la. Aprume les comeres. Insi, cwand on rapoite les paroles da Simone, c' est e francès (p. 47). Fredi respond e francès a Simone (li toet d' l' abatou ? oyi, ça serè fwait, Simôdne, p. 13). Mins e walon, cwand c' est po couyoner (Cwè frèss cwand dj' mourrè ? :: Mour todi ! Nos voerans bén après).

Cwand il est avou s' copleu Roger al pexhe (pp 33-43), i lyi djâze walon. L' ôte respond pacô e walon, pacô tot djouwant a peter l' francès. On francès d' prof d' unif.

Rawetes

Les cénk paskeyes, sins tite, sont-st enimâdjeyes pa shijh desséns (set avou l' ci del co-viete) mins on n' sait nén l' no do dessineu, ki sene « RieT ».

Après les tecses, gn a ene prumire rawete so l' etimolo-djeye, foirt sipepieuse, di kékes mots et ratourneures (pp 51-57). Vos sâroz tot so : « muchyî », « awè ene pîce po mete e trô », « fayé », « coxhe », « ercassî », « erciner », « tchaire », « pinde li houpea » (drovi on novea câbaret, mostré pa ene coxhe di pectî), « hâjhe » (bârire di corti), « toûnwere » (tonea a bate li boure), et co hay.

Après çoula, des documints a vey avou les tecses et des rclames po l' câbaret da Fredi et Simone. Gn a ene foto d' on djouwaedje di ptite bale à tami e 1929. Dins onk des tecses, on rmimbere k' i gn aveut des fabricants d' bale a djouwer a Bingnêye.

El live ès vind e l' Mâjhon des Walons (<https://www.el-mojjo.be>).

Co on novea live e walon

Dames

Les waloneus k' ont co fwait des latén-grek ni s' polèt espaitchî di rviker avou les persounaedjes k' il ont-st aprins leus paskeyes so les bancs di scole. Sovint, c' est des omes (Ulisse, Hercule). Ci côp cial, i s' adjixh di cmeres.

Fât dire ki nosse Bernard Louis¹ n' est nén l' prumî a s' awè leyî prinde a ci ptit djeu la. Insi, li prumire pådje do live nos rmimbere, a môde d' adrovaedje [*préface*], èn arimé da Albert Maquet :

Calipsô, / cwè çki vs arive tot d' on côp ? / Dji vs voe pus froede ki del glæce, / pus lon d' mi k' vos n' pôriz esse / si vosse cour n' aveut k' mepris... / djusse cwand l' minne djereye d' esse pris.

Pîtaedje et rimaedje

Albert Maquet, avou ç' set-pîtaedje la [*cet heptasyllabe*], est pus franc k' Bernard Louis. Cici a dmore fidele al cogne pus classike des vers di ût pîs.

Avou ça k' i s' va radjouter ene serâde : so tot l' live, i gn a k' des « dozins ». Dj' ô bén : des powinmes di 12 vers, pårtis a troes strofes.

Et c' est nén co l' tot. Tchaeke sitrofe est basteye di croejhlêyès rimes. Ça vout dire ki l' rimaedje si fwait inte li prumî et l' troejhinme ver, adonpwis etur li deujhinme et l' cwatrinme.

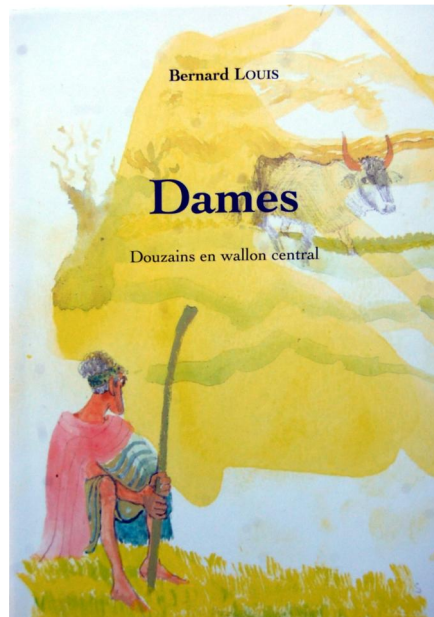
Dji vos esplike çoula dins l' powinme ki sieve di dvanzouve [*avant-propos*].

Ces dames la vikèt dins m' memwere / Dj' les hâbite sovint pa plaijhi / Ele mi racontèt leus istweres. / Les beles et les moens beles ossu.

Mande escuze d' awè ataké l' deujhinme ver avou on spotchaedje [*élision*]. Dj' el doe fé

1. Dji di « nosse » pask' il a stî on scrijheu dins nosse gazete sacwantès anêyes å long. Avou ça ki c' est lu k' î a-st enondé li coirnêye « Belès-letes » (Rantoele l° 9, ivier 1998), et nd esse li mwaisse sicrijheu disk' e 2012. Mins ciste anêye la, po-z aveur li droet d' moussî e l' SLLW...

Djans ! ni disterans nén les viyès vatches...

po wårder l' ût-pîtaedje [*octosyllabe*] tot siervant li rfondowe [*forme unifiée*] po « hâbiter ». Li fondaedje namurwès do « h » permète on loyaedje des sons ki dene divins l' mwaisse tecse [*original*] « Djêls-abite ».

Portant, l' arindjaedje a croejhlêyès rimes est pacô replacî pa èn ôte : l' abressî rimaedje (1+4 / 2+3, dit ossu abba) [*rimes embrassées*]. Insi, li deujhinme estrofe do minme powinme :

Ki n' avans dj' nén foirdjî avou / Leus paskeyes, leus poennes et leus djoyes ! / Li sourdant court todi dispo. / Nos n' è vierans djamây li dbout.

Tipetape

Les deus prumîs vers ciddé ådzeu mostrèt ene des manires di « dzanoyî » li monotoneye di tos vers di ût pîs. Vos veyoz bén çou k' on lome èn

ascoxhmint [*enjambement*]. Les deus vers si lijhnut come ene frâze di 16 pîs, la k' gn a pupont di scôpeure [*césure*] å coron des prumîs ût pîs : « Ki n' avans dj' nén foirdjî | avou Leus paskeyes, | leus poennes et leus djoyes ! »

Pol tipetape [*rythme*], nos n' avans pus a fé a deus vers di ût pîs, mins a ene unité d' 16 pîs ki s' discôpe a 6 + 5 + 5.

Ci tcherpintaedje la n' est nén si télmint corant dins l' ramexhnêye [*recueil*]. On trouve puvite li rite classike di 4 + 4 = 8 (li scôpeure est e mitan do ver), come e l' troejhinme sitrofe, todi do powinme d' intrêye :

Et cwand dj' les tuze | avou mes mots / Les dames divnèt | ttossu walones...

Dj' a câzé trop rade. Les deus dierins vers ni si scôpnut nén å mitan :

Ki Flora, | Merance ou Mardjo / Ça m' fwait | des novelès soçones.

Cial, c' est 3 + 4 eyet 2 + 6.

Riwalnijhaedje

Les nos greks des persounaedjes sont sovint rortografyîs a môde francesse (Baucis, Médée, Iphigénie). Portant, Calipsô et Pandôre ont droet a on tchapea k' oblidje on prononçaedje pus walon. Elinne, leye, s' a rwalnijhî pâr (*Élin.ne*).

Gn a pont d' rujhe avou ça, poy ki tos les lijheus walons sepnut ossu l' francès.

Sâf ki, po « lo », cwand on lét « Pattavâ l' Grece, Yo dramtêye », oufti ! nosse ver est xhalé (7 pîs). Dji wadje don ki « lo », c' est « lyo », çou ki nos rindreut nos ût pîs.

Lucyin Mahin, li 9 di djun 2024

C' est èn etrevén k' on ratind tos ls ans, todi tot-z euxhant l' tins long d' el rivey. End a k' onk di parey. Oyida, k' c' est...

El fiesse às lingaedjes del Waloneye

...ki, ciste anêye ci, c' esteut so Tcheslet, et purade a Boufiou.

C' est podbon l' edroet, ewou çk' on sait àjheymint resconter des waloneus eyet des waloneuses d' on pô tocosté.

Waloncâzance

Avou ça k' on pout tchaire eto so des câzeus do picârd, u co do gâmes. Paski, el fiesse às lingaedjes walons, c' est èn etrevén [évènement] k' a l' grand advintaedje d' ehardi les djins do dvizer dins leus lingaedjes coinreces. On nd a bén dandjî. Foiravant cwand on etind, tofer avou on grand rgret, des « menirs » eyet des « mevrawes » k' astrifnut [prétendent] voltî k' el walon, c' est l' lingaedje des vârens, ubén des rénnvâts.

Standes des soces

Ciste anêye ci, l' accint a stî metou sol potreye. Veyanmint k' el potreye, ça a stî l' moteur economike di Boufiou des anêyes à long. Les seyances s' ont tnou dins l' Mâjhon del Potreye, ça fwait.

A l'intrêye, gn aveut les standes po l' literateure, k' on lome eto « belès-letes ». Tote el Waloneye linwistike ît rprezintêye, sins rovyî nos soçons picârd-câzants eyet gâmes-djâzants. Li seule rujhe, c' est k' on î esteut vraymint à stroet. Mins, po s' erconsoler, gn aveut ene grande varyisté dins les ouves prezintêyes : des powinmes, des romans, des ptits motîs po les djonnes eyet minme deus troes djeus. Grâce eyet dank po cist adierça la [ce ciblage] viè les djonnès djermêyes, les waloncâzants did dimwin. C' est des ovraedjes ki seront seur préjhîs pâzès cis ki vont acsegnî l' walon dins les scoles. Mins ki pôrént ossu siervi a disdiâlijhî [dédiaboliser] nosse lingaedje

emey les grandès djins.

Bate di dvizes

Li djournêye ataca pa ene bate di dvize so l' edicion e walon ey e picârd. Motoit k' ça shonne foirt sipepieus. Mins ça dene cwand minme des idéyes po les waloneus eyet waloneuses esse eplaidîs dins leu lingaedje. Epwis, c' est ahessûle [utile] d' aprinde comint k' ça rote, fé on live e walon. Eyet l' vinde, pâr !!!

Onk des ponts, c' esteut l' cwâlitè des ouves. Fât i shuve les gosses do publik ? Cwand on voet ki les meyeusès vintes di lives e walon, c' est les bindes d' imâdjes dâs « Noer Dessén ». Nonna, sapinse a Patrick Delcour (SLLW). Nozôtes, todi, dji rcwerans li hôtt livea. Mins, dijha-t i èn etervinant, c' est discoraedjî les noveas, s' on coridje miersipepieuzmint [exhaustivement] leus prumirès sayes. Èn ôte etercâzant : si casser l' hanete po vey çou k' les Walons inmut lère, c' est bate les strins divant d' bate les grins [mettre la charue avant les boeufs]. I fât-st aprume aprinde a lère li walon às djins. Dj' ô bén : oizeur ene voltrûle politike linwistike po raprinde li walon às Walons.

Tiesses pelêyes

Michel Robert Roland Thibeau

C' ît èn ovraedje da Émile Lempereur ki discrît ene cwénzinne di scolîs di

s' classe. Li tecse aveut stî rmetou dins diferins accints do walon – et deus do picârd. Emey les lijheus : des djonnes d' après Tcheslet. Proficiate a tos les cis k' ont prindou pâr ! Portant, on pleut ôre mwints rwaitants rouscayî pask' on lét on tecse, e l' plaèce d' el djouwer come à teyâte, sins papî.

Powezeye et muzike

Après çoula, on-z a yeu l' espectâke : « Dji n' sai shofler ». On tecse da Joseph Dewez basti so les 16 sitâcions do tchmin d' croes di l' egljhe di Wiyete [Wierde], des scultreyes da Jean Willame. Lî pa Pierre Henry. Etur les stâcions, c' est l' cwatrinne [quatuor] di violons « Legia » ki djouwève ene muzike sicrîte esprès pa Nicolas Paternotte. C' ît mo prindant : ecselant, virpus « chnu », come on l' dit amon nozôtes, e Noer Payis.

El tévé waloncâzante end aveut fwait on racourti posté so VoBuze et hàynêye so l' Aberteke (loukîz p. 18). Mins – mâlureus vozôtes ! – les muzikeus ni fourît nèn d' acoid et l' ouve a dvou esse risaetcheye après on cint d' vuves. A rsayî avou ene muzike dizo libe licince !

Videyos e picârd

Al fén, divant d' eraler a Tcheslet, i gn a yeu les rmetaedjes do pris po les pordjets às videyos. Dazâr ki les rwaitants ont stî mo awoureux d' oyî do picârd. Plamour ki lère ey etinde on lingaedje do payis, c' est pâr diferin.

Gn a co yeu l' rindaedje des pris pol bate di noûmots.

El côp ki vént, ça srè a Nameur. On-z a les pînses ki tertot transit ddja d' î aler.

Samuel Dumont, li 31 d' may 2024

Letes et emilaedjes

Joëlle Spierkel : Bondjoû mes djins, Comint mete so pî des spitantès seyances ey avè des plans po fé raviker l' walon e l' sicole, e l' maujone ou so l' sinne ?

Po sayî di responde a tot çoula, dji mete so pî on stadje pedagogjike emanthî po-z assaetchî ls efants aviè l' walon.

Po kî ? Po tertos, mins pâr po les scoleus et scoleuses do walon.

Cwand ? Les 2, 3 et 4 d' awousse 2024, di 9 eures à matén a 4 eures di l' après-dinner.

Wice ? Dins mi âborete [*arboretum*], 70, pavêye di Gramtene a Fâ-les-Tombes (dins vosse mostere-voye, e francès : *Chaussée de Gramptinne, 70 à 5340 Faulx-les-Tombes*).

Kibén ? 50 uros par djin.

Kimint ? Tot tchantant (viyès tchansons et airs d' asteure) / Tot fabricant des usteyes po fé do brut / Tot-z apurdant des ptit bokets a fé dire pàs efants (come « Pokete et Posko » u « Abel et Belina »), et co totès ôtès ahesses scolincieuses [*didactiques*].

Po-z avè ene plaeece (end a k' ene cwénzinne) : 081/ 57 04 61

creasbl@outlook.be.

Mon nosse Djowele, li pingne-di-macrale va divni ene rakete [*crécelle*]

Dimitri François : Ene prumire e walon : èn etaitxhmint sol rowe [*animation de rue*] e walon. Ci serè li 14 di djulete al fïesse do shabot a Poitche-rece-e-l'-Ârdene.

Dji recitrè des ptits âjheys tecses come les fâves di Lafontaine. Et vinde des lives di « Noer Dessén », k' assaetchèt les djonnes et les vîs.

Condoleyances di nosse gazete

Philippe Bauduin nos a cwité li 19 di may ey on l' a broûlé l' 22. I n' a nén stou à curé. Il esteut do 6 di fevrî 1961.

Il aveut stî onk des prumîs e l' copinreye di Gouvi. Al fïesse às lingaedjes walons di 2015, gn aveut yeu èn ocupaedje coinrece [*activité locale*] à tchestea d' Gouvi. Il î aveut prezinté troes tecses ki sont lijhâves so Wikisourd (loukîz p. 18 ; intrez : « Oteur:Philippe Bauduin ») avou des eredjistrumints di ç' djoû la. Les deus fâves do vî tins (« li leu-waerou di Cmanster » et « li mâssotea d' Bâclin ») avént rparexhou dins nosse gazete.

Condoleyances a s' famille. Sifwaitmint al soce Julos B, di Rotchfoirt, ki vént d' piede, ene so l' ôte, deus binamêyès copineuses.

Joselyne Mostenne :

Proficiate po l' Rantoele 109 et po « Hitler a raviké ». C' est teribe çou ki s' passe vaila. Ayir, dji plorève e veyant les imådjes. Ene djonne moman k' a pierdou s' djermale, deus ptits valets d' shijh moes. Les djins d' Gaza morèt d' fwin. Les Bedjes et les Amerikins lezî vont taper des pakèts avou des avions. Télmint trisse !

Lorint Hendschel : Ça fwait k' dj' a racmîncî a waitî ene miète çou ki s' passe amon nozôtes et a scrire e walon, a mi âjhe et po m' plaijhi. Dj' a enondé on novea blog. Come les noûs ramons schovèt voltî, gn a ddja sacwants papîs/fouyas/biyets, aprume des ratournaedjes do vî chinwès. S' i gn a ene sakî ki vout vni fé on touû, vola l' adresse:

<https://amonlorint.wordpress.com/>

Julien Noël (al soce « Li Rantoele », ratourné do francès et racourtî).

Nos vos anonçans ki, eshuvant a vosse dimande do 18 di djanvî, li comission ki ça lyi compete vos a a-st acoidé on subzide di 500 uros.

Dins l' conte-rindou k' ele m' a fwait parvini, li contnou di prôze nén racontrece del gazete est dispréjhî, come estant trop « kesmessûle » (polemike). Li coirnêye « belès-letes » est loukeye come pus e rapoirt avou les idêyes del comission sol sôre di scrijhaedje ki les lijheus do walon cachnut après. I dmandèt minme k' ele soeye recrâxheye.

Po l' acceptance do sistinme ortografike (condicion oblidjeye e 2024), les mimbes n' estant nén tertos dacoird, li Rantoele a profité del dotance [*bénéficié du doute*], çou k' a permetou di lâchî l' subzide.

Ådvins (II)

Li laecea, divinltins (S. Noël & J.P. Pirson)	p. 13
Botikî et boticresse (live Éric Monaux)	p. 14
Kimeres câzant vî grek (live Bernard Louis)	p. 15
Fiesse å walon a Boufiou (Samuël Dumont)	p. 16
Letes et emiles	p. 17
Crakes (Christian Thirion)	p. 18
Sol Daegntoele waloncâzante	p. 18
Et l' nute s' a stindou (binde d' imådjes da Djozewal) (XXIII & XXIV)	p. 19-20

Crakes

À docteur

- Docteur, i m' avize ki dji dvén sourdåd. Dji n' etind pus m' feme, la k' ele mi djåze.
- Ebén, dji pinse ki vos dvîz rôbaler dvins les câbaretts et aler vey les crapâdes.
- A ? Et vos tuzez ki dj' ôre pus clair ?
- Neni, mins vosse feme brairè pus foirt !

Les afwaires dâs ôtes

- C' est Djôzef k' est e cafè. I boet k' araedje.
Ène ôte pratike : Vos n' divîz nén tant boere !
Djôzef : Mi grand-pere a morou a 95 ans !
- Oho ! Et i beuveut ?
 - Nonna, mins... i n' s' ocupéve nén des afwaires des ôtes, lu !

Les contribucions

- Pa ! C' est cwè, les contribucions ?
- C' est come kî direut vosse bultén, mins a l' evier : cwand vos avoz Bén ovré, vos estoz pûni !

Christian Thirion, li 28 di may 2024.

- Mi feme ni m' djåze pus dispoy troes djoûs.
- Såye d' el wårder ! Pol djoû d' ouy, c' est rare, ene feme come çoula !

Sol Daegntoele waloncâzante

L' Aberteke

<http://aberteke.walon.org>

Videyo d' ene pîce di teyâte a Yon; Rantoele 108; scoles di Bive do bontins 2024.

Sol pådje e francès : deus papîs so les noûmots e walon.

L' eciclopedeye Wikipedia

aveut 12.354 ârtikes (å 10 di djun 2024); <http://wa.wikipedia.org>.

Wiccionaire

<http://wa.wiktionary.org>

N aveut 32.363 ârtikes å 10 di djun 2024, inte di zels, 27.569 fok pol walon. Li diferince, c' est des mots di ds ôtes lingaedjes, respplikés e walon.

Wikisourd

<https://wa.wikisource.org/>

Biblioteke di tecses e walon dins totes les ortografeyes. Ns avans tot fwait : « Tote ene veye » (Edmond Wartique), et câzu tot « Li pan do Bon Diu » (Henri Simon).

DTW

Diccionaire di tot l' walon: <https://dtw.walon.org/>.

Å 10 di djun 2024, gn av 35.902 intrêyes.

Berdelaedjes

<http://berdelaedje.walon.org/>

Todi bråmint do handele ezès ridants « Dimande di mots » et « Rifondaedje ».

Li waibe des rvuwes walones

Pådje del Rantoele-gazete

<https://www.revues.be/li-rantoele>

Payis condruze et walon

Djâspinreye Fesbok foirt ovrante [active]

Li bijhe et l' solea

<https://atlas.limsi.fr/?tab=be>

Muzêye do Pårloedje

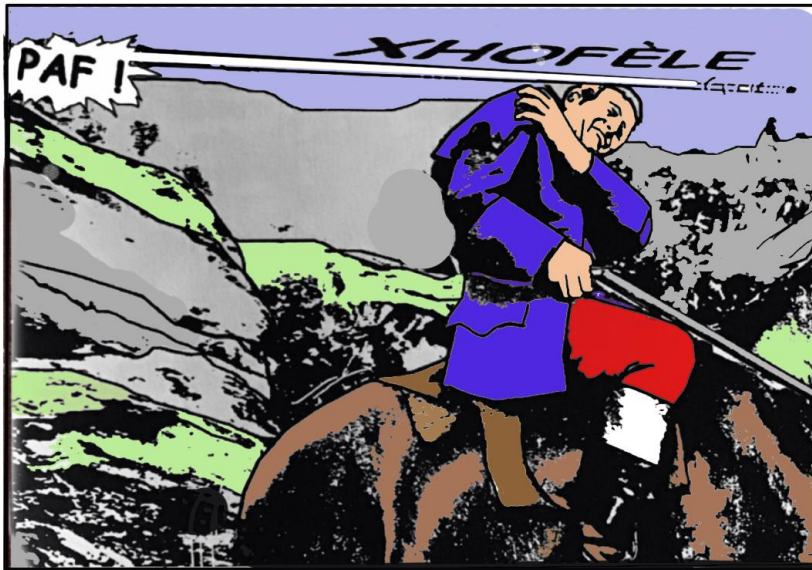
<https://www.musedelaparole.be/>

Ôtès hårdêyes so Wikinoveles

<https://wa.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Wikinoveles>

Racourti des imådjes di dvant

Dj' estans e 1815. Emile Colot, on Walon d' Lene (Åssôrt), ki s' aveut-st egadjî dins l' ârmêye francesse, si rtrouve Holandès après l' batreye di Brinne-l'-Alou [bataille de Waterloo]. I rwangne si novea payis, tot rpassant pa l' Iye Corsike [Corse]. Mins...

... il î rtrouve ene djouguete [cantinière], Bizete, k' esteut avou lu e l' ârmêye. Cisse-ciale li hole por lu aler rvindjî s' pa, k' âreut stî dischindou pâ mayer did la. Emile, al fén, s' î decide, mins on l' ratind dins les tienes...

Dji n' voe pus rén. Dj' a saetchî deus côps, et l' nute s' a stindou.

Deus côps !
Proficiâte !
Deus rôzes !

Co des moirts !
Pocwè ? Po
sacwants ônes
di diele dins
l' piroe ey ene
fayeye
pougneye di
mastokes ?

Dj' a sondjî ene grande laide biesse. Dins ene nute sins bele et sins stoele, ci monse la esteut agalofant mierfelmint ene håvurnêye d' omes, di comeres et d' efants. Ene nute k' i djaléve a pire finde ! Et dji veyeu ces pôvès djins la si ctaper dins l' gueuye do monse, et rboerler « a mwin ! ». Mins nouk po les vni distraper ! Et l' gueuye do monse si rclapa, et on n' oya pus k' ses mashales ki mawyént ses proyes.* Pâ Verlinne, li monse.

Kî k' c' est, les touwés ?

Les deus fis da Dime Deus.

Ça n' va rén
arindjî.

Asteure, i vos
fât mete a houte.
Dins ene
muchete nén
trovâve.

Cwè ? Vos n' avoz nén rescontré
nost Emile.

Neni, mins nos
avans oyou des
côps d' fizik.

Dj' a peu po Emile.

Cwè ? Pinsez ki... ?

On n' sait
mây.

I n' nos dmeure
pus k' a ratinde,
et vey kî çki va
rivni cial. Priyîz
don po Emile, si
vos tnoz a lu.